

Interpretacija pokopališč kot del turistične ponudbe: primer dobre prakse

Tanja Ostrman Renault univ. dipl. anglist in francist

DOBA Fakulteta za uporabne poslovne in družbene študije Maribor

Interpreting Cemeteries as Part of Tourism Supply: Example of Good Practice

ABSTRACT

People have few things in common, and one of them is death that no one can avoid. Fascination with this ultimate deed in someone's life, philosophies and religions explaining the life after death as well as rituals resulting from their explanations have always been in focus of humans. But can this ultimate act become a tourist attraction? The present paper focuses on a small and unknown cemetery in Alaska as a case study in order to demonstrate that graveyards can offer a variety of opportunities for interpretation. The data was collected on the internet and through the method of observation with participation during the guided visit of Alaska, and the town and cemetery of Skagway.

KEY WORDS: cemetery, dark tourism, death, interpretation of historical facts.

JEL classification code: Z32

POVZETEK

Ljudje imamo nekaj skupnih točk, in ena teh točk je smrt, kateri se nihče ne more izogniti. Fascinacija s tem zadnjim dejanjem življenja, filozofije in religije, ki so razlagale življenje po smrti in rituali, ki iz njih izhajajo, so bili zmeraj v središču človekove pozornosti. Toda ali lahko to zadnje dejanje postane turistična atrakcija? Članek se osredotoča na majhno in neznano pokopališče na Aljaski kot na študijo primera, da bi pokazali, kako lahko pokopališča nudijo različne možnosti za interpretacijo. Podatke smo pridobili na internetu in z metodo opazovanja z udeležbo na potovanju po Aljaski in ogledu mesta in pokopališča Skagway.

KLJUČNE BESEDE: pokopališče, temačni turizem, smrt, interpretacija zgodovinskih dejstev.

JEL klasifikacijska koda: Z32

1. Uvod

Fascinacija s smrtjo in nerazumevanje tega pojava, predvsem pa (za sedaj) neodgovorjeno vprašanje »Kaj je po tem?«, spremljajo človeštvo že od samih začetkov. Ljudje so, po prepričanju številnih avtorjev, že od nekdaj obiskovali kraje, ki so povezani s smrtjo (boji gladiatorjev, javne usmrtitve v srednjem veku). Če je »smrt univerzalna za vse, pa umiranje ni«, trdi Stone (2012, str. 1570), saj so razna družbeno-kulturna okolja ustalila določene navade in rituale, ki so pospremili in poskusili razložiti še to zadnje dejanje pred praznino in dokončnostjo smrti. Turistično obiskovanje krajev, zaznamovanih s smrtjo, trpljenjem ljudi in dejanji, ki so vodila v smrt ali trpljenje, imenujemo temačni turizem, kamor se, po tej definiciji, uvrščajo tudi pokopališča. Čeprav tako turistični delavci kot tudi upravniki pokopališč ne marajo govoriti o temačnem turizmu (Stone, Nazarli, 2018), se izraz »temačni turizem« v akademski sferi uporablja in v tem okviru je ta izraz uporabljen tudi v tem članku. Tako namen članka ni ponuditi odgovora na dilemo o definiciji temačnega turizma, ki se bo prav gotovo morala razviti v prihodnosti, marveč poskuša preko primera dobre prakse nakazati eno izmed možnosti uporabe »temačnih krajev« v turistične namene. S primerom dobre prakse majhnega pokopališča na Aljaski bomo skušali pokazati, kako lahko skozi določeno interpretacijo umestimo neznana pokopališča v turistični kontekst in jih ponudimo kot celovit turistični produkt. Kot osnova interpretaciji smo uporabili Tildenove principe dobre interpretacije. Ker pa je osrednja zgodba tega pokopališča strelski obračun in torej nasilna smrt, smo ogled tega pokopališča uvrstili v kategorijo temačnega turizma.

2 Opredelitev nekaterih pojmov in pregled literature

2.1 Temačni turizem

Temačni turizem je v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja postal »nova« raziskovalna kategorija v turizmu, ki se prepleta s kulturnim in dediščinskim turizmom, in ki se izjemno hitro razvija.

Temačni turizem (angleško dark tourism) je izraz, ki sta ga uveljavila avtorja Foley in Lennon leta 1996. Stone (2006, str. 146) je to vrsto turizma definiral kot »obisk turističnih znamenitosti, povezanih s smrtjo, trpljenjem ali grozo«. Vendar pa do sedaj še ni prišlo do konsenza glede poimenovanja temačnega turizma v svetovni akademski sferi (Stone, 2012). Nekateri raziskovalci in akademiki so turistične aktivnosti, povezane s smrtjo, poimenovali »tanaturizem« (Seaton v Stone in Sharpley, 2008), »morbidni turizem« (Blom v Stone in Sharpley, 2008), »črne točke« (Rojek v Stone in Sharpley, 2008), medtem ko se Dann (v Stone in Sharpley, 2008) poigra z besedami in ustvari zvočno aliteracijo »molzenje mračnosti«, kjer je »molzenje« potrebno razumeti v smislu izkoriščanja.

Gosar (2014) meni, da tudi v Sloveniji še nismo uspeli poenotiti izraza in se tako v literaturi pojavljajo izrazi kot »črni«, »mračni«, »temačni« in »temni« turizem, medtem ko naj bi izraz »tanato« uporabljali zgolj za grobišča.

Utemeljitelja skovanke »temačni turizem«, Lennon in Foley, zagovarjata tezo, da je temačni turizem fenomen dvajsetega stoletja (v Stone in Sharpley, 2008), v katerem je sposobnost globalnega komuniciranja dogodkov povezanih s smrtjo in nato možnost neskončnega ponavljanja teh dogodkov najpomembnejši vir zanimanja za temačnost in njene interpretacije. Stone (2012) poda zanimivo tezo o temačnem turizmu kot novem mediatorju med živimi in že umrlimi. Smrt, ki doleti prav vsakega na tej zemlji, je iz javnega prostora prešla v zaprte in individualne prostore. Ritualni in navade, ki so spremljali zadnje tuzemsko dejanje, so večinoma zreducirani na sam proces pokopa. Verske institucije ponujajo spremstvo, nadzor in

neke vrste družbeni filter ob doživljanju človeške končnosti, medtem ko moderni mediatorji, med katere sodi tudi temačni turizem, ponujajo rekonstrukcije in interpretacije tragedij in smrti. Individualizacija in s tem izolacija smrti vodi v ontološko pomanjkanje varnosti in vzbuja strah in zaskrbljenost. Doživljajski temačni turizem pa preko zgodb in različnih interpretacij pomaga pri demistifikaciji in premagovanju zaskrbljenosti pred neznanim. V vlogi mediatorja med živim in neživim ponuja temačni turizem različne zgodbe, ki služijo izobraževanju (npr. razstava Razkrita telesa) in tudi zabavi (sprehod po londonskih zaporih); ponuja strašljiva oziroma pretresljiva spominjanja (Točka nič v New Yorku, koncentracijsko taborišče Auschwitz-Birkenau); je kot moralna institucija, ki svari pred morebitno ponovitvijo grozljivih trenutkov, ki so zaznamovali človeštvo. Je »produkt« laičnosti, ki obiskovalcem temačnih krajev omogoča razmislek o smrti in morali brez, da bi se bilo potrebno zaradi tega zateči v tradicionalni okvir neke religije. Hkrati pa je tudi zadovoljitev potrebe po izražanju empatije z žrtvami in trpljenjem, čeprav ali celo »najraje« iz »mehkega ovoja zaščitne vate vsakdanjega življenja«.

2.2 Razvoj in interpretacija krajev povezanih s temačnim turizmom

Velika večina ljudi želi z obiskom temačnih krajev spoznati in izkusiti nekaj novega, česar prej niso poznali (Sharpely in Stone, 2009). Nekatere privlačijo zgodbe, ki pripovedujejo o dogajanjih v teh krajih (ibid), spet druge zanima izobraževalna plat, spomini na dogodke, ki so jih morda celo sami doživeli ali pa njihovi bližnji, in objokovanje (Stone, 2012). Vojsna obeležja in kraji povezani z bitkami, so del lokalne, nacionalne ali celo svetovne dediščine in že iz tega naslova privabljajo turiste (Timothy in Boyd, 2003); enako velja za piramide in rimske katakombe (Klemenčič in Koderman, 2014), arheološke muzeje (Juri, 2014), in še bi lahko naštevali. Tako lahko govorimo o prepletu dediščine in temačnega turizma v določenih segmentih. Obe kategoriji sta povezani s preteklostjo in odvisni od družbe in tega, kaj bo družba želela obdržati, kateri elementi preteklosti bodo uspešno prešli rešeto sistema vrednot (Timothy in Boyd, 2003), ki pa »se spreminja v času in prostoru, kot se spreminja tudi družba sama« (ibid, str. 2). In če citiramo Fowler-ja (v Timothy in Boyd, 2003, str. 2) je »preteklost sama po sebi /.../ emocionalno nevtralna. Ni ne vznemirljiva, ne dolgočasna, ne dobra in ne slaba, vredna ali nevredna brez našega vmešavanja.« Se pravi, da je človeški faktor tisti, ki nekemu dejanju iz preteklosti določi neki status na podlagi vrednot, ki vladajo v določenem času, kraju in družbi. Status, ki pa se lahko v teku let, desetletij in celo stoletij drastično spremeni, glede na vsakokratni sistem družbenih vrednot.

Vse te kraje in atrakcije ter lokacije, pa naj gre za hiše groze v zabaviščnih parkih, pokopališča, koncentracijska taborišča ali prizorišča naravnih katastrof, je potrebno pazljivo in skrbno razvijati in pozorno spremljati njihovo interpretacijo, promocijo, itd. Gre za širši družbeni kontekst, kjer se prepletajo družbeni, kulturni, zgodovinski in politični pogledi. Zaradi pietetne narave, objokovanja in spominjanja je pri preučevanju te zvrsti turizma etični vidik izjemnega pomena.

2.3 Interpretacija temačnega turizma

Ugotovitve o vedno večji popularnosti temačnih krajev pripeljejo do načina interpretacije in prezentacije teh krajev. Gosar (2015) ugotavlja, da glede na nekatere podatke skoraj 7 odstotkov prihodkov turistične industrije prihaja iz naslova temačnega turizma. Toda ali je primerno kraje povezane s smrtjo in trpljenjem izpostavljati ekonomskim zakonitostim? Ali je sprejemljivo, da take kraje poskušamo preurediti v turistično komoditeto in tako iz njih ustvariti ekonomski dobiček? Čeprav se zdi, da je ta zadnja vrednota najbolj problematična

pri obravnavi temačnega turizma, pa Light (2017) opozori, da je srž že v sami interpretaciji in predstavitvi širšemu občinstvu, saj lahko, namesto da »gledalce senzibilizirajo o strahotah, ki so se tam dogajale, jih anestezirajo tako, da sčasoma o njih ne razmišljajo več kot o nesprejemljivih in groznih, ampak jih smatrajo kot normalne in sprejemljive« (Ashworth in Hartmann, 2005, v Light, 2017). Prav tako je Light kritičen do izobraževalne dimenzije, ki se vse prevečkrat spreobrne v »temačno zabavo« oziroma »dertainment« (skovanka iz besed dark in entertainment, op. avtorja).

Ko govorimo o interpretaciji dediščine je prvi naslov Freeman Tilden (1977) in njegovih šest principov o tem, kaj je interpretacija. Najprej je pri turistu-obiskovalcu potrebno vzbuditi zanimanje. Glede na zgoraj omenjenega avtorja ljudi zanima vse, kar tako ali drugače izhaja iz njihovega življenja, izkušenj, idealov in osebnosti. Na zanimanje je potrebno odgovoriti z določenimi informacijami, način podajanja le-teh pa je odvisen od interpretacije. Sama informacija namreč še ni interpretacija, medtem ko vsaka interpretacija temelji na informaciji. Interpretator mora vedeti s kom ima opravka in temu primerno prilagoditi sporočilo, ki ga želi prenesti naprej. Sporočilo ni učinkovito, če ima glavna zgodba veliko podrobnosti in nepomembnih dejstev, ki za samo interpretacijo niso pomembni. Šele ko zgodbi odstranimo vsa nepomembna dejstva lahko pride do polnega izraza dobra retorika in logično zaporedje dejstev na podlagi katerih se ustvarja neka zaokrožena celota. Končni cilj interpretacije ni poučevanje temveč provokacija.

2.4 Nevarnosti interpretacije

Če je torej podajanje informacij interpretacija in je dediščinska interpretacija v bistvu prezentacija, kot razmišlja Staiff (2014), pa po drugi strani interpretacija doživlja različne kritike, predvsem tistih, ki zagovarjajo individualno in neodvisno izkušnjo. Timothy in Boyd (2003) se sklicujeta na Moscarda (2000) in njegove pomisleke glede interpretacije, ki posamezniku onemogoča, da doživi svojo lastno izkušnjo ob interpretaciji nekoga drugega. Še več, interpretacija zlahka postane propaganda, ko preide svoje lastne meje z namenom, da bi prepričala. Po drugi strani pa lahko pripelje do posploševanja nekaterih (zgodovinskih) dogodkov in tako potencialno zmanjša smisel in osebno doživljanje ob samem obisku. Naslednja nevarnost je interpretacija zgolj v luči ekonomskih interesov, saj sledenje le-tem izkrivlja na tak ali drugačen način dejstva, ki so prikazana posplošeno ali pa ravno obratno, so pretirana, čeprav dejansko niso imela tako velikega vpliva, kot ga ekonomska interpretacija želi prikazati.

Dediščinski turizem je zelo odvisen od interpretacije, ki lahko njegovo sporočilo in avtentičnost spremeni, izrodi, prav tako kakor tudi splošni pomen, ki bi ga naj dobil obiskovalec. Toda, čeprav so lahko vse vrste dediščinskega turizma na nek način predmet zlorabe, je vendar temačni turizem tista veja, ki je najbolj občutljiva za različna izkrivljanja in bizarne interpretacije, saj je reakcija obiskovalcev največkrat povezana z močnimi čustvi. Tako lahko napačna interpretacija temačnim krajem in dogodkom doda preveliko mero romantičnosti, politične in/ali ideološke vsebine, lahko jih olepša in vsebinsko prilagodi posameznim ciljnim skupinam ter jim na tak način odvzame kredibilnost in avtentičnost. Interpretacija temačne preteklosti in sedanosti mora temeljiti predvsem na spoštovanju vseh udeležencev nekega dogodka ali kraja in na spoštovanju avtentičnosti le-teh.

2.5 Interpretacija pokopališč

Velika večina pokopališč, kjer se izvajajo vodeni ogledi, se omejuje na interpretacijo spomenikov in simbolov, pripovedovanje zgodb o znanih osebnostih, ki so tam pokopane, zgodovinskih dejstev, ki so botrovali postavitvi spomenikov, kot na primer vojna obeležja, in hortikulturi. Verveka na spletni strani društva za svetovanje pri interpretaciji poda nekaj koristnih nasvetov, kako se lotiti te vrste interpretacije. Pokopališča so kraji polni močnih čustvenih elementov, pietete, objokovanja, spominjanja, žalovanja. Kaj in kako interpretirati ter hkrati ohranjati spoštljiv odnos do kraja samega, kakor tudi do vseh živih in mrtvih, je vprašanje, ki si ga je potrebno zastaviti. Interpretira se lahko spomenike kot umetniška dela in njihove avtorje ter njihov zgodovinski pomen, nagrobnike, ki so odraz družbenega statusa, pokopane zgodovinske osebnosti, odnos lokalne skupnosti do raznih družbenih trenj in konfliktov, družbene sloje in njihov pomen, ter pogrebne prakse. Vsako kategorijo je nato potrebno podrobno preučiti in predvideti možne načine interpretacije.

Interpretacija ni nekaj, kar se zgodi »samo po sebi«, marveč je aplikacija Tildenovih principov, ki, če jih povzamemo po Verveki, so: vzbuditi zanimanje obiskovalcev; povezati pripoved z vsakdanjim življenjem ljudi; izpostaviti glavno misel na kreativni in edinstveni način; obravnavati zgodbo kot celoto; poskrbeti za celovitost sporočila.

V Evropi obstaja Združenje pomembnih evropskih pokopališč (ASCE: Association of Significant Cemeteries of Europe) v okviru katere je tudi projekt Poti evropskih pokopališč. Kraji zadnjega počivališča se smatrajo kot del snovne dediščine, zaradi arhitekturne, hortikulture in ne-nazadnje okoljske pomembnosti, so pa tudi del nesnovne dediščine, saj kažejo svojo kulturno in versko identiteto, antropološko realnost in z njo povezane rituale, navade in običaje. Definicija Poti evropskih pokopališč združi obe vrsti dediščine v pokopališko dediščino. Pokopališča promovira kot kraje življenja, saj so tam pokopani bili, in na nek način še vedno so, del zgodovine in kulture nekega kraja, nekega obdobja, kjer so pustili svoj edinstven pečat. Velikokrat pa so pokopališča tudi dokaz in pokazatelj določenega zgodovinskega obdobja, ki ga trenutna oblast kraja ne želi najbolj izpostaviti. Tako so pokopališča zgodovinske priče tudi tistih delov preteklosti, ki so v določenih obdobjih moteči za nekatere družbene sloje, in kot taka lahko pripomorejo, da se teh obdobjih ne pozabi.

2.6 Skagway in pokopališče iskalcev zlata

V 19. stoletju je Aljaska postala znana po zlatu in trume iskalcev so se pričele zgrinjati proti severu ameriške celine. Tako-imenovana Klondike zlata pot je po nekaterih zapisih pritegnila okoli 100.000 iskalcev zlata, katerim so sledili tudi drugi, ki so od tega živeli. Veliko je različnih zgodb in legend o tem obdobju in prav vse vključujejo pripovedi o težavnem in velikokrat nevarnem iskanju in kopanju zlata, veseljačenjih in dramah, če je bilo zlato najdeno ali ne, o dobrih predvsem pa o slabih ljudeh, ki so raje, kot da bi se izpostavljali nevarnostim pri iskanju zlata, čakali v mestih, kamor so se iskalci prej ali slej vračali, in jim tam poskušali na različne načine izvabiti trdo prigarano premoženje.

Manjše mesto Skagway na južni obali Aljaskeske danes šteje približno tisoč prebivalcev, njihovo število pa se v poletnih mesecih podvoji na račun turizma. Že takoj ob vstopu vanj se obiskovalci znajdejo v 19. in v začetku 20. stoletja, v času zlate mrzlice. Butiki polni dragih kamnov in zlata ter drugega prestižnega blaga, bari, saloni in gledališče spominjajo na kulise filmov divjega zahoda. Interpretacija mesta in njegove zgodovine poteka s pomočjo dveh lokalnih zgodovinskih likov, dveh goljufov, in pride do vrhunca z zgodbo o strelskem obračunu med Soapy Smithom in Frankom Riedom. Interpretacija se zaključi na pokopališču,

kjer sta oba pokopana. Pokopališče je na tak način vključeno v celovit turistični produkt kraja, ki s primerno interpretacijo dejstev pripoveduje svojo edinstveno zgodbo iz 19. stoletja.

3. Metode dela

Velika večina velikih in zgodovinsko pomembnih pokopališč v Evropi ponuja vodene ogleda, ki so prilagojeni različnim ciljnim skupinam in so tudi tematsko opredeljeni (London, Pariz, Ljubljana, itd.). Tako predstavljajo del turistične atrakcije kraja, v katerem se nahajajo. Če vzamemo samo primer ljubljanskih Žal, kjer se izvajajo (tudi) vodeni ogledi, ki pa so zaradi zgodovinskih, tam pokopanih osebnosti, umetnostno-zgodovinskih spomenikov in hortikulturene ureditve privlačne tudi brez posebne interpretacije.

Kako pa lahko, če sploh, manjša in neznana pokopališča postanejo turistična atrakcija? Kot primer dobre prakse smo se osredotočili na manjše pokopališče na Aljaski v mestu Skagway in na interpretacijo dogodkov, ki so zaznamovali mesto v drugi polovici 19. stoletja. Pri interpretaciji smo upoštevali Tildenove principe dobre interpretacije. Na spletnih straneh TripAdvisorja smo zasledili komentarje obiskovalcev tega mesta in pokopališča. Vseh komentarjev je 255 (dne 16. 4. 2018), od tega je prvi komentar zabeležen v septembru 2013, zadnji pa v februarju 2018.

4. Rezultati

4.1 Pregled spletnih strani

Pri pregledu spletnih strani smo zasledili izjemno veliko količino različnih informacij podanih na straneh različnih ponudnikov, TripAdvisor pa ponuja tudi veliko komentarjev obiskovalcev iz različnih delov sveta. Vseh komentarjev je 255 in so bili objavljeni v roku slabih petih let (od septembra 2013 do februarja 2018). Ocenjevalna lestvica gre od 0 do 5. Kar 37% turistov, ki so podali svoj komentar, je zapisalo, da je bil ogled pokopališča odličen, 45% pa, da je bil zelo dober. Nato sledi 16% tistih, ki so ogled označili za povprečnega, 1% za slabega in 1% za zelo slabega.

4.2 Interpretacija vodnika-interpretatorja na pokopališču

Pokopališče, kjer sta oba pokopana, je nekoliko izven mesta in dejansko spominja na stara ameriška pokopališča z nekaj kamnitimi spomeniki z imeni, lesenimi ogradami in križi. Ried, ki je ustrelil Soapy Smitha, ima velik spomenik in njegov grob je v sredini pokopališča, medtem ko je grob njegovega nasprotnika nekoliko izven meja pokopališča, ograjen s preprosto ograjo in ima samo kamen z imenom pokojnega, letnico smrti in starost.

Stari, rumeni avtobusi iz začetka 20. stoletja, ki jih vozijo vozniki v opravi iz istega obdobja, popeljejo obiskovalce po vseh luknjičastih cestah do pokopališča. Vožnja skozi mesto pelje mimo bara, ki ga je ustanovil Soapy Smith in je imel (seveda) zelo slab sloves, mimo kraja, kjer je bil ustreljen in mimo še nekaterih točk, ki so tako ali drugače povezane z njim. Končna postaja je seveda pokopališče, kjer obiskovalci izvedo še zadnje, žgečkljive podrobnosti iz življenja Soapy Smitha in pa predvsem to, kam je ustrelil Rieda, ki je dvanajst dni po njunem obračunu tudi sam umrl.

Vodnik-interpretator izjemno prepričljivo predstavi oba grobova in preko tega tudi dejansko življenje tam pokopanih. Interpretacija temelji na gestah, izbiri besed in tona glasu, direktnega vključevanja publike v samo zgodbo s pomočjo vprašanj in interpretacijo odgovorov.

Prvi princip interpretacije po Tildenu – vzbuditi zanimanje. Zgodba o goljufu, ki na različne načine kraje trdo prisluženi denar zlatokopom ima mistični pridih divjega zahoda in zlate mrzlice. Kako se to odvija in zakaj pride do streškega obračuna med dvema goljufoma, od katerih nato eden postane lokalni junak, vzbudi pri poslušalcih in obiskovalcih zanimanje. Nato so podane določene informacije o življenju v času zlate mrzlice, predvsem pa o življenju Soapy Smitha in Franka Reida, ki je bil prav tako do določene mere na nepravi strani zakona. Vse te zgodbe se podajajo v kronološkem redu, na iskrih in humoren način, brez dodatnih informacij, letnic in drugih imen. Tako oba goljufa, predvsem pa Soapy Smith, postaneta živa lika, z dobrimi in slabimi lastnostmi, in sestavni del skupine turistov, ki poslušajo njuno zgodbo. Naracija sama ostaja na nevtralni ravni, izbor besed in stavčne strukture pa govori o prid, ali pa tudi ne, tema dvema goljufoma. Če se interpretacija smatra »kot umetnost« (Tilden, 1977, str. 9), potem je dejansko umetnik tisti, ki preko svoje sposobnosti komuniciranja predstavi publiki določena dejstva na določen način. Vrhunec doseže zgodba s streškim obračunom med obema goljufoma, po katerem sicer eden vstane, vendar le za nekaj dni, nato pa tudi sam umre za posledicami strelne rane. Celoto zaključijo namigi v kateri del telesa naj bi naj Soapy Smith ustrelil Franka Reida in nato sledi ogled obeh grobov. Skozi življenjsko zgodbo prevaranta, ki na koncu s smrtjo plača svoje goljufije, se pred poslušalci odvija zgodovina kraja, ožje regije in obdobja, ki ima še zmeraj nekoliko mističen pridih zlate dobe, ki je več ni. Predvsem pa njegova osebnost zaživi in dobi človeške razsežnosti, tako fizične kot mentalne, ter postane »znana« osebnost tistega kraja. Ilustracija vsakdanjega življenja ljudi, ki so takrat živeli, njihove dobre in slabe strani jih obiskovalcu približajo do te mere, da začutijo z njimi in se lahko z njimi tudi poistovetijo, kar je eden najpomembnejših principov interpretacije po Tildenu.

5. Zaključek in omejitve

Uporaba Tildenovih principov interpretacije je možna in celo dobrodošla, kadar gre za ogled manjših in neznanih pokopališč v turistične namene. Brez prave interpretacije lahko njihova sporočilna vrednost in pomen ostaneta popolnoma neopažena.

Dobra interpretacija manjših krajev preko pokopališča je lahko odlično izhodišče za spoznavanje lokalne zgodovine, življenja prebivalcev nekoč in danes, kakor tudi možnost izpostavljanja nekaterih oseb, ki tako postanejo lokalne »zvezde« oziroma znane osebnosti. Kako in do kakšne mere naj gre interpretacija pa je odvisno od vodnika-interpretatorja in njegove skupine. Tukaj bi lahko povzeli še šesti Tildenov princip in poudarili prilagodljivost interpretacije glede na različne skupine, kar je odvisno od nešteti dejavnikov (starost, spol, homogenost-heterogenost skupine, narodnost, razumevanje jezika, kultura, versko prepričanje, itd.).

Pričujoč članek se je osredotočil zgolj na interpretacijo majhnega pokopališča v turistične namene. Na začetku opredeljuje pokopališča kot del tematskega turizma, s čimer pa se nekateri akademiki, predvsem pa turistični delavci nikakor ne strinjajo, temveč raje uporabljajo druge izraze, kot dediščinski, kulturni, zgodovinski ali celo »tanato« turizem. Mi smo izhajali iz definicije, ki pravi, da k tematskemu turizmu sodijo kraji »povezani s smrtjo«, kar pokopališča že po sami definiciji so. Prav gotovo bodo potrebne nadaljnje raziskave, da se doseže konsenz med akademiki, turistično in pogrebno stroko. To pa nikakor ni bil namen

pričujočega članka, saj taka raziskava bistveno presega njegove okvirje. Za prihodnji izziv pa naj služi morda tudi naslednja teza, ki jo je podal dr. Philip R. Stone na konferenci v Amsterdamu februarja 2018 (zbornik je še v tisku), in ki bi v prostem prevodu zvenel takole: »Ničesar ni, kar bi lahko imenovali temačni turizem, ali vsaj ni še nobene splošne sprejete definicije o tem, kaj dejansko temačni turizem je in kaj vse potegne za seboj.« In še: »Temačni turizem je izraz, ki lahko obstaja med akademiki in služi za poimenovanje raznih atrakcij dediščinske zapuščine povezane s smrtjo.«

Literatura

1. ASCE (nd) <http://www.significantcemeteries.org/> (dostop 2. 2. 2018)
2. Dallen, J. T. in Boyd, S. W. (2003) Heritage tourism. Pearson Education Limited.
3. European Cemeteries Route (nd) Elektronski vir: <https://cemeteriesroute.eu/about-cemeteries-route.aspx> (dostop 10. 12. 2017)
4. Gosar, A. (2015) The Concept of Dark Tourism. V A. Gosar, M. Koderman in M. Rodela (Eds.) (2015) Dark tourism: Post-WWI Destination of Human Tragedies and Opportunities for Tourism Development. Proceedings of the International workshop. Koper: Univerza na Primorskem, 17-20.
5. Juri, L. (2014) Mars and Mors, Museum Muses. V Gosar, M. Koderman in M. Rodela (Eds.) (2014) Temačni turizem, prva svetovna vojna - stanje in razvojne možnosti turistične ponudbe. Zbornik povzetkov in ekskurzijski vodnik. Portorož, Koper: UP, Fakulteta za turistične študije – Turistica, str. 24.
6. Klemenčič, M. in Koderman, M. (2014) The Isonzo Front heritage and its potentials for development of tourism. V Gosar, M. Koderman in M. Rodela (Eds.) (2014) Temačni turizem, prva svetovna vojna - stanje in razvojne možnosti turistične ponudbe. Zbornik povzetkov in ekskurzijski vodnik. Portorož, Koper: UP, Fakulteta za turistične študije – Turistica, str. 26.
7. Light, D. (2017) »Progress in dark tourism and thanatourism research: An uneasy relationship with heritage tourism» Tourism Management 61, str. 275-301.
8. National Park Service (nd/a) Jeff. Smiths Parlor Museum: Ranger guided tour. Elektronski vir: <https://www.nps.gov/klgo/learn/historyculture/jeffsmithsparlor.htm> (dostop: 22. 4. 2018)
9. National Park Service (nd/b) Gold Rush Cemeteries. Elektronski vir: <https://www.nps.gov/klgo/learn/historyculture/cemeteries.htm> (dostop 1. 3. 2018)
10. Nazarli, N. (2018) Disneyland of death. ATLAS SIG Dark Tourism Meeting; Dark Tourism and Higher Education. Conference Proceedings. Amsterdam (v tisku).
11. Sharpley, R. in Stone, P. R. (2009). The Darker Side of Travel: The Theory and Practice of Dark Tourism. Channel View Publications.
12. Solar, I. (2014) Review: The eerie Skagway Gold Rush Cemetery and 'Soapy' Smith's story. Elektronski vir: <http://www.digitaljournal.com/life/travel/review-the-erie-skagway-gold-rush-cemetery-and-soapy-smith-s-story/article/409597> (dostop 1. 3. 2018)
13. Staiff, R. (2014) Re-imagining Heritage Interpretation. Farnham: Ashgate Publishing Limited.
14. Stone, P. R. (2006) A Dark Tourism Spectrum: towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. Tourism: An Interdisciplinary International Journal, 54(2), 145-160.
15. Stone, P. R. (2012) Dark tourism as »mortality capital«: The Case of Ground Zero and the Significant Other Dead. V The contemporary tourist experience: Concepts and consequences. Abingdon, Oxon: Routledge, 30-45.

16. Stone, P. R. (2018) The "Spectacular Death" in an age of Dark Tourism. ATLAS SIG Dark Tourism Meeting; Dark Tourism and Higher Education. Conference Proceedings. Amsterdam (v tisku).
17. Stone, P. R. in Sharpley, R. (2008) Consuming dark tourism: A Thanatological Perspective. *Annals of tourism research*, 35(2), 574-595.
18. Tilden, F. (1977). *Interpreting Our Heritage*, 3rd ed. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
19. Tripadvisor (2018) "walk through a cemetery". Elektronski vir: <https://www.tripadvisor.co.nz/ShowUserReviews-g60877-d4937041-r527860158-Gold> (dostop 9. 12. 2017)
20. Rush_Cemetery-Skagway_Alaska.html (dostop 1. 3. 2018)
21. Verveka, J. (nd) An Introduction to Interpreting Cemeteries and Gravestones. Elektronski vir: <http://www.heritageinterp.com/gravesto.htm> (dostop 9. 12. 2017)
22. Verveka, J. A. (nd) Exactly what is "Interpretation"? Elektronski vir: <http://www.interpretacija.si/arhiv/exactly.pdf> (dostop 9. 12. 2017)
23. Verveka, J. What is Interpretation? An overview of Interpretive Philosophy and Principles. Elektronski vir: <https://airandspace.si.edu/rfp/exhibitions/files/j1-exhibition-guidelines/3/What%20Is%20Interpretation.pdf> (dostop 9. 12. 2017)
24. Wikipedia (2018) Soapy Smith. Elektronski vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Soapy_Smith (dostop 4. 2. 2018)
25. Wikipedia (2018b) Skagway, Alaska. Elektronski vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Skagway,_Alaska (dostop 1. 3. 2018)
26. Wikipedia (2018c) Shootout on Juneau Wharf. Elektronski vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Shootout_on_Juneau_Wharf (dostop 1. 3. 2018)

Korespondenca/Correspondence: tanja.ostrman-renault@net.doba.si